

VLADÁR A TECHNIKA POLITIKY¹

LUBOMÍR BELÁS, Katedra filozofie PU, Prešov

77598

BELÁS, L.: *The Prince and the Technology of Politics*
FILOZOFIA 59, 2004, No 1, p. 1

The paper examines Machiavelli's *Prince*, which is conceived as a textbook of politics. A special attention is paid to Machiavelli's understanding of the technical aspect of the struggle for political power. The author's stress is particularly on the *masterpieces* of political technology embodied in this treatise and covered by the phenomenon of political manipulation.

Osud Machiavelliho *Vladára* - píše vynikajúci znalec renesančného filozofického myslenia E. Cassirer ([1], 153) - je najlepším svedectvom pravdy výroku: PRO CAPTU LECTORIS HABENT SUA FATA LIBELLI (Terencius Maurus). Z hľadiska prijatia tohto *presláveného diela*, možno konštatovať, že podobne ako k autorovi, tak aj k nemu sa viažu protichodné hodnotiace stanoviská. Po dlhý čas štúdia *Vladára* dominovali pseudomoralistické, negativistické, odmietajúce, odsudzujúce, ba až škandalizujúce vyjadrenia. Predstavitelia tejto línie prezentovali názor, podľa ktorého je to kniha amorálna, nebezpečná, obsahujúca sumu necností, nehanebností, podlych rád a odporúčaní pre panovníkov, a jej súčasťou sú i *nebezpečné maximy tyranie*.

V tomto smere je typické *kompetentné* posúdenie, autorom ktorého je *vladár Friedrich II. Veľký*. Vo svojom *Vyvrátení Machiavelliho Vladára* napísal: "Machiavelliho *Vladár* znamená na poli morálky to isté čo Spinozovo dielo na poli viery. Spinoza podkopával základy viery, aby rozvrátil náboženskú budovu, Machiavelli sprofanoval politickú vedu a pokúsil sa zničiť predpisy zdravej morálky. Omyly Spinozu viedli iba k poblúdeniu mysli, Machiavelli sa však dotkol svojim učením samého života...

Odvážim sa brániť ľudskosť proti tomuto netvorovi, ktorý ju chce zničiť. Chcem postaviť rozum a spravodlivosť proti sofistike a zločinu. Kladiem v odstavci za odstavcom svoje vývody vedľa úvah autora *Vladára*, aby som poskytol duši čitateľa liek proti jedu, ktorý jej predkladá Machiavelli.

Považoval som vždy Machiavelliho *Vladára* za jednu z najnebezpečnejších kníh, aké boli kedy na tomto svete napísané a rozšírené." ([2], 5) Aj pre *mladého* Friedricha - podobne ako pre mnohých iných - bol Machiavelli predovšetkým *učiteľom zla*. *Skutocná politika kráľov*, založená na *spravodlivosti, múdrosti a добрôte*, stojí podľa neho nekonečne vysoko nad Machiavelliho *neúplným systémom*, naplneným predovšetkým ukrutnosťou. Avšak neskoršie vo svojej *vladárskej praxi* svoje názory na politiku nepochybné korigoval.

Druhá línia interpretátorov charakterizuje Machiavelliho spis ako *učebnicu politiky* či *učebnicu renesancie*. A. Maurois *Vladára* pokladá za *manuál realistickej politiky*

¹Príspevok nadväzuje na autorovu štúdiu *Machiavelli a doba renesancie* publikovanú v časopise FILOZOFIA 56, 2003, č. 1, s. 12 - 18.

a "pravý breviár renesancie" ([3], 102). P. Johnson v tomto smere píše: "Nie je to diabolská kniha zameraná na zastrašenie šľachetných a korumpovanie ctižiadostivých, ako to od tých čias až dodnes tvrdia jeho kritici. Je to originálne dielo o reálnej politike, významujúce sa aj určitou rozumnou rezignáciou. Súčasne je to však i vlastenecká práca napísaná hrdým Florent'anom, ktorý videl, ako útočiace armády rúcajú republikánske ideály a slobody, a so smútkom si uvedomil, že ak majú významné talianske mestá prežiť ako nezávislé štáty, musia im vládnuť bystrí muži bez ilúzií, poučení z nedávnej minulosti." ([4], 48) Machiavellimu ide v tomto traktáte - ako uvádzajú E. Coreth a H. Schöndorf - o znalosti technickej stránky politiky ([5], 26).

Odhliadnuc od naznačených hodnotení možno konštatovať, že *Vladár* nie je scholasticou rozpravou. Nie je to ani kniha slúžiaca na *výchovu kráľov* či *prostriedok na uspokojenie* intelektuálnej túžby po poznaní. Podľa Cassirera *Vladár* predstavuje technickú knihu ([1], 201). "V technickej knihe" - pokračuje ďalej - "nehľadáme pravidlá etického správania, dobra a zla. Stačí, keď sa dozvieme, čo je užitočné a čo nie je užitočné. Každé slovo *Vladára* sa musí takýmto spôsobom čítať a interpretovať." ([1], 201) Spis neobsahuje morálne princípy pre pána, vládcu, ba ešte k tomu vyzýva na vykonanie podvodu a zločinu. V tejto súvislosti treba mať jasne na zreteli - upozorňuje Cassirer -, že Machiavelli sa tu zaoberá *novými kniežatstvami* a predovšetkým im je určený. Autor sa pokúša dať každému radu, aby sa sám zachránil pred každým nebezpečenstvom. Tieto hrozby sú oveľa zrejmejšie ako tie, ktoré hrozia *usporiadaným štátom*. Pod nimi Machiavelli myslel predovšetkým cirkevné kniežatstvá alebo dedičné monarchie. V snahe vyhnúť sa mocenským problémom musí panovník v týchto nových často použiť i mimoriadne prostriedky. Avšak je veľmi neskoro hľadať liečebné prostriedky, keď *zlo* už zaútočilo na *politické telo*.

Machiavelli veľmi rád porovnával *umenie politika* so zručnosťou lekára. Lekárske umenie obsahuje tri časti: *diagnózu, prognózu a terapiu*. Z nich je *správna diagnóza* tou najdôležitejšou úlohou. Základom je teda v pravý čas spoznať chorobu a vždy byť v stave postarať sa do budúcnosti proti jej dôsledkom. Keď sa tento pokus vykoná zle, potom je *pád* neodvratný. V tretej kapitole *Vladára* rieši Machiavelli otázku, čo musia robiť v tomto smere *všetci múdri vládari*. Títo - zdôrazňuje - "sa nemôžu starať len o dnešnú nesvornosť, ale aj o budúce sváry a musia sa zo všetkých síl usilovať zabrániť ich vzniku. Ak ich totiž predvídame s dostatočným predstihom, ľahko im môžeme pomôcť, no ak na ne vyčkáme, liek prichádza neskoro, lebo choroba sa stala neliečiteľnou. Rovnako vravievajú lekári o suchotách: na začiatku sa ľahko liečia, no ťažko sa rozpoznávajú, ale ak ich nerozpoznáme a neliečime hneď od začiatku, neskôr už márne spoznáваме ich jasné príznaky. Liečiť sa už nedajú. So štátom je to tak isto: kto spozná jeho neduhy s dostatočným predstihom (a to dokážu len obozretní), rýchlo sa ich zbaví. Kto sa však spočiatku o ne nestará a dovoľí im narásť natoľko, že ich vidí každý, ten na ne už nenájde liek" ([6], III - 314). Samozrejme, že po príklade z histórie išiel smerom k Rimanom, ktorých obdivoval za ich rozhodnosť, lebo neprijemnosti riešili, len čo ich začali tušiť. A preto zdôraznil: *Cudzia im bola obľúbená múdrosť dnešných učencov, že si máme užívať dobrodení času*.

Cassirer tvrdí, že každá Machiavelliho rada alebo odporúčanie sa musia interpretovať v tomto duchu. To potom znamená predpokladať rozličné nebezpečenstvá hroziace

rozličným formám vlády a mať predom pripravené opatrenia do budúcnosti. Machiavelli panovníkovi hovorí, čo má robiť, aby nadobudol moc, ako odvrátiť rozpory, predvídať sprisahania a ako im predovšetkým treba predchádzať. Všetky tieto odporúčania sú *hypotetickými imperatívmi* ([1], 202). Vo svojej práci *Základy metafyziky mravov* sa Kant zaoberal princípmi ľudského konania v smere dosiahnutia možného účelu ako uskutočniteľného. V tejto súvislosti upozornil na to, že *všetky vedy majú praktickú časť*, pozostávajúcu z úloh za predpokladu, že nejaký účel je pre nás možný, a taktiež z *imperatívov*, ktoré určujú, ako má byť istý účel dosiahnutý. Tieto *priказы* nazval imperatívmi *zručnosti*. Charakterizoval ich takto: "Tu sa vôbec nepýtame, či je niečo rozumné a dobré, ale sa iba pýtame, čo sa musí vykonať, aby sme to dosiahli. Lekárovi predpisy na to, aby dokonale uzdravil svojho pacienta, a predpisy traviča, aby bezpečne usmrtil svoju obeť, majú rovnakú hodnotu potiaľ, že každý z týchto predpisov slúži na to, aby sa dokonale dosiahlo príslušného úmyslu." ([7], 78) Tieto Kantove slová presne opisujú Machiavelliho *postoj i metódu*. Neodsudzuje alebo nechváli (až na ojedinelé výnimky) politické činy, podáva iba ich *opisnú analýzu*, a to rovnakým spôsobom, ako lekár opisuje symptómy istej choroby. Pri takejto analýze sa staráme iba o *správnosť opisu*, nie o *veci*, o ktorých je reč. Dokonca aj o najhorších veciach – prípúšťa Cassirer – môže byť daný správny či najlepší opis. Machiavelli študoval *politické skutky* rovnakým spôsobom, ako sa študujú *chemické reakcie*. Chemik, ktorý pripravuje vo svojom laboratóriu silný jed, *istotne* nie je zodpovedný za jeho následky. V rukách zručného lekára môže *jed* zachrániť človeka, v rukách vraha ho môže zabiť... V obidvoch prípadoch nemôžeme chemika ani *chváliť*, ani *obviňovať*. Dost' urobil preto, aby nás naučil všetky postupy nevyhnutné na vytvorenie jedu, keď nám poskytol jeho *chemický vzorec*.

Machiavelli sa v tomto - argumentuje E. Pearce - vyjadruje jednoducho a bez zábran: "Politické machinácie, podvody a zločiny nazýva pravým menom, ale nie preto, aby brojil proti nim. Chce povedať, že ak potrebujete niečo dosiahnuť, musíte zachovať určitý postup." ([8], 7) Ak sa niekomu tento postup prieči alebo nepáči, netreba myslieť na dosiahnutie cieľa... Autor *Vládara* je z *politického hľadiska* radený k tvorcom "modernej bezpredsudkovosti pri pýtani sa na reálne súvislosti" ([9], 110).

Vládár obsahuje - pripomína Cassirer - veľa nebezpečných a jedovatých vecí, Machiavelli ich však posudzuje s chladom a ľahostajnosťou *bádateľa*. Jednoducho predkladá svoje *predpisy, rady, odporúčania*. Nestará sa však o to, kým budú použité v budúcnosti a či s dobrým alebo zlým úmyslom. Ako kedysi poznamenal K. T. Toeplitz, tieto autentické názory Machiavelliho sú v istom smere *testom*. Sú skúškou vzťahu človeka k *pravde*, ktorá je v rovine politiky *spravidla nepríjemná*, ktorá nemusí byť v súlade s našimi (napr. morálne - axiologickými) predstavami a postojmi. On bol však znalec *sveta politiky*, realista, a najmä pragmatik. To, čo opisoval, nebol jeho výmysel, iba zachytil a pomenoval isté veci spojené s politickou činnosťou a tvorbou politickej moci. To malo svoj reálny, so skutočnosťou korešpondujúci fundament.

Machiavelliho snahou bolo inštalovanie nielen *novej* politickej vedy, ale išlo mu taktiež o *nové* určenie *umenia politiky* (Staatskunst). Objektívne treba priznať, že idea takéhoto umenia bola už veľmi stará, avšak Machiavelli jej dal *novú interpretáciu*. Počínajúc Platónom všetci politickí myslitelia nástojčivo tvrdili, že politiku nemožno posudzovať ako číre dielo *rutiny*. V zmysle uvedených názorov musia byť určité

pravidlá usmerňujúce naše politické činy, musí existovať umenie (*techné*) politiky. Ako pripomenul Cassirer, Platón vo svojom dialógu *Gorgias* postavil svoju teóriu štátu proti názorom sofistov. Títo muži podľa gréckeho filozofa poskytli veľa *pravidiel* na politické správanie. Ich pravidlá však "nemajú filozofický zmysel alebo hodnotu. Sú odvodené zo zvláštnych prípadov a týkajú sa odlúčených vybraných účelov. Nemajú podstatný charakter *techné*, charakter univerzálnosti. Tu pochopíme podstatný a nezmazateľný rozdiel medzi Platónovým *techné* a Machiavelliho *arto dello stato*. Platónovo *techné* nie je umením v zmysle Machiavelliho, ale je vedením (*epistémé*), založeným na všeobecných princípoch. Tieto princípy sú nielen teoretické, ale i praktické, nielen logické, ale tiež i etické" ([1], 204). Bez ich poznania nemožno byť správnym *štátnikom*. Človek si môže síce myslieť, že je zbehlý vo všetkých problémoch politického života a že si prostredníctvom *dlhej skúsenosti* vytvoril správne mienky o *veci politickej*. Takýto postoj však z neho nerobí skutočného vodcu, pretože nie je schopný podať *pevný názor*, lebo nechápe *vlastnú podstatu každej veci* ([10], 253 - 533B). *Vedenie o vláde nad ľuďmi* - poznamenal Platón v dialógu *Štátnik* - je zo všetkých *asi* najdôležitejšie a najťažšie, ale "toto vedenie nemôže získať množstvo ľudí v štáte" ([11], 634 - 292D).

Platón a jeho nasledovníci sa pokúšali podať *teóriu spravodlivého štátu*, Machiavelli bol prvý, ktorý priniesol teóriu minimalizujúcu, až potláčajúcu túto špecifickú črtu. Jeho *umenie politiky* bolo určené tak pre legálny, ako aj nelegálny štát. *Slnko politickej múdrosti* svieti tak na legitímne kniežatá, ako i uzurpátorov alebo tyranov, na spravodlivých či nespravodlivých panovníkov. Svoje rady a odporúčania v *štátnych záležitostiach* dal všetkým z nich, a to štedro a bohato. Teraz vieme - napísal M. Horkheimer - "prichádzajú k dobru vládarovi a aj republikánom: záujmy každého objasňuje s takou dôkladnosťou, s akou objasňuje opatrenia, ktorých sa musia chopiť ich nepriatelia, aby zvrhli vládara - a toto sa deje často v tej istej kapitole. Rady rozdáva tak súčasnej vláde, ako i tým, ktorí sa proti nej sprisahali." ([12], 16) Zaujima sa len o *hru síl v sociálnom živote, mocenský boj* a ich *vecné zdôvodnenie*. K politickým činom pristupuje s *nezúčastnenou myslou, morálnou indierenciou*. Pre tento *vedecký* postoj ho nemôžeme obviňovať a odsudzovať. Keby sme chceli *Vládarovi* vtlačiť jednoduchú formulu - uvažuje Cassirer -, nemohli by sme urobiť nič lepšie ako sa odvolať na slová veľkého historika 19. storočia H. Taina, ktorý v úvode k svojim *Dejinám anglickej literatúry* vysvetľuje, že *historik* má hovoriť o *ľudských skutkoch* tým istým spôsobom ako chemik o rozličných chemických zlúčeninách. "*Neresť* i *cnosť* sú produktmi ako vitriol, alebo cukor a máme sa nimi zaoberať v rovnako chladnom a nezúčastnenom *vedeckom* duchu." To bola Machiavelliho **metóda**. Určite mal svoje pocity, politické ideály a nacionálne aspirácie. Vo svojej politickej teórii však nedopustil, aby tieto vplývali na jeho *politický postoj*. Machiavelliho názor bol názorom *bádateľa a technika politického života* ([1], 205). Snáď najvýstižnejším príkladom je jeho *dôkladná analýza* výbojov francúzskeho kráľa Ľudovíta XII. v Taliansku. Machiavelli mu - aj keď bol nepochybne vlastencom milujúcim svoju krajinu viac ako svoju dušu - nevyčítal ani jeho *rozhodnutie*, ani *príchod*, dokonca snahu nadobudnúť *cudzie územie* pokladal za prirodzené, bežné, dokonca *chvályhodné*; ale to, že sa dopustil *piatich omylov*, pre ktoré stratil dobyté územie. Jednoducho zdôvodnil, že *stratil priazeň ľudu, pripravil sa o spojencov, dopustil posilnenie konkurenta*. K *rezultátom* tejto *nesprávnej politiky* pridal svoj

komentár: "Kráľ Ľudovít teda prišiel o Lombardsko, lebo nedodržiak ani jedno z pravidiel, ktoré rešpektovali tí, ktorí si dobytú krajinu udržali. Nie je na tom nič zvláštne, je to celkom prirodzená a bežná vec. Na túto tému som sa rozprával v Nantes s kardinálom z Rouenu práve vtedy, keď Valentín, ako ľudovo volajú syna pápeža Alexandra Cesareho Borgiu, obsadzoval Romagnu. Vtedy mi kardinál z Rouenu povedal, že Taliani nerozumejú vojnovému umeniu. Ja som mu na to odpovedal, že Francúzi sa zasa nerozumejú štátnickému umeniu, lebo inak by nedopustili, aby cirkevný štát natoľko zmocnel. A že práve Francúzsko má na svedomí dnešnú silu cirkevného štátu a Španielska na talianskom území, to je jasné každému. Práve ich sila bola pre Francúzsko zhubná." ([6], III - 316) Z toho následne odvodil *všeobecné poučenie*, ktoré platí takmer absolútne: **"Padne každý, kto dopomôže druhému stať sa mocným"** ([6], III - 316), lebo pritom ukáže svoju *ľstivosť* alebo *silu*. Ak by sme čítali *Vladára* - upozorňuje Cassirer - iným spôsobom, keby sme ho posudzovali ako dielo *politického propagandistu*, stratili by sme zo zreteľa **hlavný bod** celej veci.

Posudzujúc technicko-politickú rovinu *Vladára* - tejto *skvelej učebnice* ([8], 7) politiky - nachádzame tu **majstrovské kúsky umenia politického**. Povestnou sa stala pasáž z 21. kapitoly s názvom *Ako sa má správať vládár, aby si získal vážnosť*. Machiavelli tu píše: "Vládárovi neprináša nič toľko úcty ako veľké podujatia a vlastné príkladné činy. V našich časoch vládne aragónsky kráľ Ferrando, ktorý je aj terajším kráľom Španielska. Takmer by ho bolo možné označiť za nového vládu, lebo spoiatku bol len slabým kráľom a dnes je podľa povesti a slávy prvým kráľom kresťanského sveta. Každý sa môže presvedčiť, že tomu zodpovedajú jeho činy, ktoré sa vyznačujú niekedy až neobyčajnou veľkosťou. Na začiatku svojho panovania zaútočil na Granadu a táto výprava sa stala základom jeho štátu. Najskôr do nej šiel pomaly a bez podozrenia, že by mu mohol niekto brániť. Tak ňou zamestnal kastílskych barónov, že nemali čas myslieť na prevrat. Takým spôsobom si u nich získal rešpekt a ani si neuvedomili, že im začal vládnuť. Peniazmi cirkvi a ľudu mohol platiť vojská a zároveň si počas dlhej vojny vytvoril základ vlastného vojska, ktoré ho potom malo v úcte. Pod pláštikom obrany náboženstva potom vyhnal zo svojho kráľovstva mohamedánov, čo je jeden z najobdivuhodnejších a najvzácnejších príkladných činov. Otvoril si ním cestu k väčším podujatiam. Pod rovnakou zámenkou zaútočil na Afriku, uskutočnil výpravu do Talianska a napadol Francúzsko. Ustavičnými plánmi veľkých podujatí udržal svojich poddaných vo vytržení, v obdive a zamestnaných ich uskutočňovaním. Tak na seba nadväzovali, že ľudia si nemali kedy vydýchnuť a intrigovať proti nemu." ([6], XXI - 362 - 363) Tento obsiahlejší citát uvádzam z toho dôvodu, že v hutnej, koncentrovanej podobe vyjadruje kvintesenciu Machiavelliho *politickéj technológie* zameranej na zmocnenie sa politickej moci (alebo, jeho slovami povedané, založenie *nového vládu* a jeho *udržanie*), jej upevnenie a stabilizáciu.

Machiavelliho zaujímal aj problém budovania *autority vládu*. Upevneniu tohto podstatného atribútu politickej moci - ako to zdôraznil ďalej - veľmi napomáhajú aj *príkladné činy vo vnútornej správe štátu*. V občianskom živote musí reagovať na dobré alebo zlé skutky. Úlohu panovníka videl v tom, aby našiel *spôsob* umožňujúci tieto skutky adekvátne odmeniť alebo potrestať, ale tak, odporúča autor *Vládu*, aby sa o tom *veľa hovorilo* ([6], XXI - 362). Iné odporúčania: Každým svojím činom si musí

utvárať povest' veľkého a vynikajúceho človeka, napr. rešpekt mu môže priniesť jeho schopnosť "prefíkane si držať (alebo pestovať?) niekoľkých nepriateľov" ([6], XX - 361), ich porážka ho urobí väčším; *najdôležitejší je* - ako píše v XVIII. kapitole - zbožný výzor, lebo "ľudia posudzujú vo všeobecnosti skôr z videnia ako podľa skutkov, keďže príležitosť vidieť vládára majú všetci a počuť len niektorí" ([6], XVIII - 351). Ako vyzerá, to vidí každý, aký v skutočnosti je, to vedia len niektorí.

Rozvážny (najmä *nový*) vládár sa musí prejavovať ako milovník cnosti, vyznačovať tých čo vynikajú, inými slovami povedané, jeho prioritu má predstavovať záujem o *všeobecné blaho* alebo *spokojnosť ľudí a poriadok v štáte*.. Svojich občanov musí povzbudiť, že sa "môžu pokojne venovať svojej práci, či už ide o obchodovanie, poľnohospodárstvo, alebo hocakú inú ľudskú aktivitu. Vo vhodnom ročnom čase musí okrem toho zaujať ľudí slávnosťami a divadelnými predstaveniami" ([6], XXI - 365). Pri týchto *verejných vystúpeniach* sa má prezentovať ako *vzor ľudskosti a veľkorysosti* a rozhodne musí dbať na svoj *majestát a dôstojnosť*, končí Machiavelli technicko-politickú časť svojho diela *Vládár*. Politika - píše F. Novosád - je "jednotou poznania a zručností. Nestačí len jedno - samo poznanie, pokiaľ nie je schopné udržať väzbu s realitou mocenských vzťahov, veľmi rýchlo sklzne do prázdneho moralizovania, od cudzí sa skutočnosti. Zručnosť bez poznania, bez principiálnosti, sa zasa rýchlo stráca v detailoch, alebo sa redukuje na zaisťovanie si mocenskej pozície, prípadne na obstarávanie materiálnych výhod pre "svojich". Organická politika teda potrebuje vždy nové syntézy programovosti a schopnosti improvizácie. Skĺbenie týchto dvoch dimenzií politiky je osobitne dôležité v obdobiach, kedy sa menia základné rámce politickej činnosti." ([13], 143)

Machiavelli bol prvým mysliteľom, ktorý - vychádzajúc z *poznania dejín a človeka* ([14], 5 - 7) - *nabral odvahu* a politiku zobrazil bez vznešených slov realisticky, nesentimentálne ako hru pragmatických nástrojov a postupov, uvedomelé a rozvážne používanie ktorých má za úlohu vyvolávať *želané, očakávané reakcie* v ľudskom konaní a anticipovať ich možné následky. Možno povedať, že v jeho prípade *zručnosť* rozvážneho vládára sa koncentruje v *politickej manipulácii*,² účelom ktorej je *získať ľudí* pre určitý cieľ.³ Samozrejme, že si uvedomoval zložitost' takejto činnosti. V prvom rade to bola už etablovaná, diferencovaná sociálna štruktúra (baróni, elity, ľud, luza) a s ňou spojená problematika nastolenia a garantovania *rovnováhy*, a to i smerom navonok. Ďalej to bola tiež protikladnosť medzi cieľmi a výberom prostriedkov umožňujúcich ich dosiahnutie. V tejto súvislosti sa dostal k istej *obozretnosti*, až *opatrnosti*. Na jednej strane totižto videl pád o dobro usilujúcich vládárov, na druhej strane reflektoval víťazstvá zákerných, nehanebných, prefíkaných panovníkov. Myslím si však, že pokiaľ to tak v jeho prípade bolo vo vzťahu k *minulosti*, v perspektívnom pláne očakával niečo iné. Tu je potrebné upozorniť na jednu podstatnú myšlienku zo záverečnej kapitoly práce. V nej totiž urobil istý posun, čo sa týka tradičného posúdenia *dobrých základov štátu*. Uvažujúc o nastolení *nových poriadkov*, k tradičným (*dobré zákony, vojsko*) pridáva tretí parameter, ktorým je *veľká idea*...

² Jej súčasné strategické podoby rozkrýva J. Habermas ([15], 91).

³ J. Luca poznamenáva, že Machiavelli je "adekvátnejší pri vysvetľovaní správania sa vládnucich ako pri vysvetľovaní podriaďovania sa ovládaných" ([16], 67).

LITERATÚRA

- [1] CASSIRER, E.: *Mythus des Staates. Philosophische Grundlagen politischen Verhaltens*. Frankfurt am Main 1988.
- [2] FRIEDRICH II. VELIKÝ: *Antimachiavell neboli vyvrátení Machiavelliho Vladáře*. Bratislava, Eko - konzult. (Rok vydania nie je uvedený).
- [3] MAUROIS, A.: *Dějiny Francie*. Praha 1994.
- [4] JOHNSON, P.: *Renesancia*. Bratislava 2002.
- [5] CORETH, E. - SCHÖNDORF, H.: *Filosofie 17. a 18. století*. Olomouc 2002.
- [6] MACHIAVELLI, N.: *Vladár. Úvahy o prvej dekáde Tita Livia*. Bratislava, Vojenské umenie 1992.
- [7] KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Vydání II. Praha 1990.
- [8] PEARCE, E.: *Machiavelliho děti*. Praha 1994.
- [9] JASPERS, K.: *Úvod do filosofie*. Praha 1996.
- [10] PLATÓN: "Štát." In: PLATON: *Dialógy II*. Bratislava 1990.
- [11] PLATÓN: "Štátnik." In: PLATON: *Dialógy II*. Bratislava 1990.
- [12] HORKHEIMER, M.: *Anfänge der bürgerlichen Geschichtsphilosophie*. Frankfurt am Main 1971.
- [13] NOVOSÁD, F.: *Deň x. Eseje o formách politickosti*. Bratislava 2002.
- [14] RÜHLE, V.: "Niccolo Machiavelli. Konstrukce politična." In: *Reflexe* 1997, č. 17, s. 5 - 13.
- [15] HABERMAS, J.: *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha 2000.
- [16] LUCA, J.: "Politická teória." In: GRAWITZOVÁ, M. - LUCA, J.: *Rozprava o politickej vede. I. Politická veda ako spoločenská veda. Politický poriadok*. Prešov 1999.

doc. PhDr. Ľubomír Belás, CSc.
Katedra filozofie FF PU v Prešove
ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
SR